ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 4.1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 10.11.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Jo'rabek Cho'tmatov, t.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Mahliyo Botirova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 10.11.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Журабек Чутматов, д.и.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Махлиё Ботирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 10.11.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Jurabek Chutmatov, Doctor of Philosophy in History (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Makhliyo Botirova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

Solixo‘jayeva Havasxon Zokirjanovna
Professor Nosirjon Uluqov – Namangan onomastika maktabi asoschisi 7

XAKIMOVA MUHAYYO KARIMOVNA
O‘zbek tili abstrakt leksikasida zidlik munosabatlari 11

SHUKUROV AXAT AXMATOVICH
Sinonimlarning lingvostilistik xususiyatlari 16

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Yashirin, yumshatilgan va bilvosita ifodalangan ma’nolar tahlili
(evfemik ibora va maqollar misolida) 20

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Tortuvli etnonimining etimologik tahlili 23

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Ziyoratgohlar etimonining lingvomadaniy kodlarda aks etishi: sangardak teotoponimi 26

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Doston frazeologiyasida mifologik qatlamning lisoniy ifodasi
(Surxondaryo turkum dostonlari misolida) 29

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Badiiy so‘z san’atida dialogning ifodasi (Odil Yoqubov asarlari misolida) 32

ISOQOVA FERUZA SHAMSIDDIN QIZI
Kommunikatsiya, muloqot va diskurs: tushunchalarning farqlanishi va
diskursning kommunikativ maqomi 35

САЙДУЛЛАЕВА РАНО ИБАДОВНА
Проблема терминологической фиксации онимной периферии 38
(на материале русского и узбекского языков) 38

SULEYMANOVA NILUFAR KAMILOVNA,
TUKHTABAYEVA NILUFAR UKTAMJONOVNA
A token-level audit of acoustic measurements in british english vowel reduction 42

QULBULOV SHERQUZI TOSHTEMIROVICH
O‘zbek adabiy tilida nutq uslublari: funksional xususiyatlar va qo‘llanish mezonlari 45

TOJIYEVA DILDORA KOMILJON QIZI
Muammoli maqolada faktlardan foydalanish tartibi 50

ZAYNIDDINOVA ROZIYA SAIDAKBAROVNA
Nato harbiy terminologiyasining shakllanishi: institutsional va me’yoriy model 54

NURMATOVA DURDONA SHUXRAT QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida frazeologik birliklar baho ma’nosining nutqiy aktlarda voqelanishi 57

МУНДАРИЖА

ISLOMOVA BARNO XABIBULLA QIZI
O‘zbek tilida morfologik noaniqlik turlari: tasnif va avtomatik tahlildagi o‘rni 62

HAMROYEV SARDOR AKMALJON O‘G‘LI
Badiiy matnda makon deyksisini o‘rganishning
lingvopragmatik va diskursiv yondashuvlari 67

QURBONOVA MARJONA ERKINJON QIZI
Said Ahmadning «Ufq» trilogiyasida qo‘llangan antroponimlarning
lingvokulturologik talqini....71

ADABIYOTSHUNOSLIK

ALIMOV PARDA,
TOSHPO‘LATOV ZAYNIDDIN IBODULLO O‘G‘LI
Shafoat Rahmatulla Termiziyning ijodiy yo‘li....75

OCHILOVA OZODA BAXTIYOROVNA
Syujet yaxlitligida «davr, shaxs, muallif» uchligi sintezi....80

OBIDJONOVA MA’SUMA
O‘zbek va ingliz ilmiy fantastikasida kelajak motivining badiiy-poetik xususiyatlari....84

PARDAYEVA DILFUZA RAIMOVNA
Insider and outsider perspectives: the earliest literary models of amir timur
in uzbek and russian traditions (oral epic and medieval written sources) 87

ABDUNAZAROV O‘TKIR SAYDULLAYEVICH
A.Oripovning «Jannatga yo‘l» dostonida inson va jamiyat ziddiyatining badiiy talqini 92

ABDULLAYEVA NILUFAR IBRAGIM QIZI
Avhadiy Marog‘iy va Yusuf Amiriy «Dahnoma»larida
o‘n noma janrining poetik transformatsiyasi 95

XURRAMOVA TO‘LG‘ANOY MUZAFFAROVNA
Hakim Termiziy asarlarining adabiyotshunoslik talqini:
janr, timsol va axloqiy-didaktik an’ana masalalari....99

TA’LIM

ДЖУМАНАЗАРОВА ЗИЛОЛА ОБИДЖОНОВНА
Цифровые и интерактивные технологии в содержании
методической подготовки будущих учителей русского языка 104

МИРЗАЕВА ШАХЛО РИЗАЕВНА,
РУЗИЕВА МУШТАРИ ХУСНИДДИН КИЗИ
Эффективность развития русской диалогической речи студентов национальных групп....109

ТУРГУНОВА САЙЕРА АХМАДЖАНОВНА
Проблемное обучение в преподавании специальных филологических дисциплин 112

ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

AVHADIY MAROG‘IY VA YUSUF AMIRIY «DAHNOMA»LARIDA O‘N NOMA JANRINING POETIK TRANSFORMATSIYASI

Abdullayeva Nilufar Ibragim qizi,
Termiz davlat universitet
o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi

Sharq mumtoz adabiyotida noma oddiy maktub bo‘lib qolmagan. U vaqt o‘tishi bilan oshiqning dardi, ma’shuqaning munosabati, hijron, umid va visol kabi holatlarni she’riy shaklda beradigan alohida badiiy yo‘lga aylangan. Dahnoma esa shu yo‘lning o‘n xabar yoki o‘n noma asosida qurilgan ko‘rinishidir. Tadqiqotlarda bu turdagi asarlarda ikki oshiqning munosabati o‘nta yozma yoki og‘zaki xabar orqali asta-sekin o‘zgarib borishi janrning asosiy belgilaridan biri sifatida ko‘rsatiladi.

Avhadiddin Marog‘iyning «Dahnoma»si, «Mantiq ul-ushshoq» nomi bilan ham mashhur bo‘lgan asar, janrning bizgacha yetib kelgan qadimgi va shaklan aniq namunalaridan biridir. Avhadiddin Marog‘iy uni hijriy 706-yilda, milodiy 1307-yilda Xoja Nasiriddin Tusiy avlodidan bo‘lgan Vajihiddin Yusuf uchun yozgan. Asar qariyb olti yuz bayt atrofida bo‘lib, oshiq va ma’shuqa o‘rtasidagi o‘nta xabar, ularning kechinmalari, g‘azallar va kichik hikoyatlar asosida qurilgan[1].

Yusuf Amiriyning «Dahnoma»si esa oradan bir asrdan ko‘proq vaqt o‘tib, 1429-1430-yillarda Boysung‘ur Mirzoga bag‘ishlab yozilgan. O‘zbek adabiyotshunosligida asarning 907 baytdan iborat ekani, muqaddima, o‘nta noma va xotimaga bo‘linishi, har bir noma atrofida g‘azal va fardlar berilishi qayd etilgan. Shu jihatdan ikki asar bir janr doirasida turadi, ammo ular bir xil asar emas. Ularning o‘xshashligi ham, farqi ham o‘n noma shaklining qanday ishlatilganida ko‘rinadi[2].

Maqola sarlavhasidagi «poetik transformatsiya» iborasi murakkab ma’noda ishlatilmaydi. Bu yerda u mavjud badiiy qolipning keyingi ijodkor tomonidan o‘zgartirib, kengaytirib va o‘z davriga moslab davom ettirilishini anglatadi. Demak, maqsad «kim birinchi» yoki «kim yaxshiroq» degan savolga javob berish emas. Maqsad Avhadiddin Marog‘iyda ko‘ringan o‘n noma tartibi Yusuf Amiriyga kelganda nimalarni saqlab qolganini va nimalar bilan boyiganini ko‘rsatish hisoblanadi.

Avhadiddin Marog‘iy asarining kuchli tomoni shundaki, qisqa hajm ichida ishqiy munosabatning bir necha bosqichini tartibli berishida, voqea murakkab sarguzashtlarga qurilmaydi, balki oshiq ma’shuqaga mehr qo‘yadi, unga xabar yuboradi, ma’shuqa avval sovuq qaraydi, keyin javoblar orqali munosabat yumshaydi va oxirida yaqinlashuv yuz beradi. Shuning uchun asardagi asosiy harakat tashqi voqealarda emas, ikki qahramon munosabatining o‘zgarishida ko‘rinadi. Avhadiddin Marog‘iyning «Mantiq ul-ushshoq»ida oshiq va ma’shuqa o‘nta yozma yoki og‘zaki xabar almashishini, har bir bosqichda g‘azal va kichik hikoya qatnashishini, ma’shuqaning dastlab qarshilik ko‘rsatib, keyin asta-sekin ko‘nishini asar davomida kuzatishimiz mumkin.

Asarning kirishidagi mashhur misralar ham «noma» tushunchasini matnning o‘z markaziga olib kiradi:

«Be nom-e on ke moro nom baxshid,
Zabonro dar fasohat kom baxshid...»[3].

Ya’ni asar Yaratganning nomi bilan boshlanar ekan, «nom» va «noma» o‘rtasidagi ma’no yaqinligi ham seziladi. Avhadiddin Marog‘iyda muqaddima qisqa, asosiy e’tibor tezda ishq voqeasiga ko‘chadi. Birinchi xabarning boshlanishida bahor shamoli vositachi qilib olinib, shamol oshiqning gapini ma’shuqaga yetkazadi. Keyingi bosqichlarda boshqa vositachilar ham uchraydi. Xabar yetkazuvchi obrazning mavjudligi noma janri uchun juda muhim: xabar o‘zi borib qolmaydi, uni eltadigan kimdir yoki nimadir bo‘ladi.

Avhadiddin Marog‘iyda o‘n noma bir-biridan uzilgan o‘n alohida she’r emas, balki har bir xabar avvalgisining natijasidan tug‘iladi. Ma’shuqa rad etsa, keyingi xabarda oshiq bunga munosabat bildirib, oshiqning qat’iyligi kuchaysa, ma’shuqaning javobi ham o‘zgaradi. Shu sababli o‘nlik son faqat tashqi tartib emas, syujetning ichki hisobini ham ko‘rsatib,

[1] Khaleghi-Motlagh D. “Awḥadī Marāḡaʾī” // Encyclopaedia Iranica. – 1987. – Vol. III, Fasc. 2. – P. 119. – URL: https://www.iranicaonline.org/articles/awhadi-maragai-shaikh-awhad-al-din-or-rokn-al-din-b/

[2] Жамолова М. Ўзбек адабиётида нома жанри. – Тошкент: Фан, 1992. – Б. 91.

[3] Khaleghi-Motlagh D. “Awḥadī Marāḡaʾī” // Encyclopaedia Iranica. – 1987. – Vol. III, Fasc. 2. – P. 119. – URL: https://www.iranicaonline.org/articles/awhadi-maragai-shaikh-awhad-al-din-or-rokn-al-din-b/

har bir noma munosabatdagi navbatdagi bosqichni belgilaydi.

Yana bir muhim xususiyat – noma bilan g‘azalning yonma-yon kelishi va masnaviy qism voqeani oldinga siljitadi, g‘azal esa shu vaziyatdagi hissiy holatni kuchaytiradi. Hikoyatlar esa qisqa misol vazifasini bajarib kelgan, Avhadiddin Marog‘iyning o‘n noma shakli uch qatlamni birlashtiradi: xabar, his va ibrat qolipini shakllantirgan.

Yusuf Amiriy «Dahnoma»si turkiy adabiyotdagi noma an’anasi shakllanib ulgurgan davrda yaratilgan. Ungacha Xorazmiyning «Muhabbatnoma»si, Xo‘jandiyning «Latofatnoma»si va Sayid Ahmadning «Taashshuqnoma»si mavjud edi. Shu bilan birga, fors adabiyotidagi Avhadiddin Marog‘iy kabi ijodkorlarning dahnoma tajribasi ham adabiy an’anada yashab kelayotgan edi. Amiriy «Dahnoma»sini o‘rganish davomida shoir an’anani davom ettirgan holda kompozitsiyada yangi yo‘l tutganligini, Avhadiddin Marog‘iy «Dahnoma»si va Nizomiy dostonchiligidan ta’sirlanganini guvohi bo‘lishimiz mumkin.

Amiriy asarining muqaddimasi Avhadiddin Marog‘iydagiga qaraganda kengroq va saroy adabiy muhitiga yaqinroq, unda munojot, na’t, Sulton Boysung‘ur Mirzo madhi, Horun ar-Rashid hikoyati va «Sababi nazmi kitob» qismlari bor bo‘lib, shundan keyin o‘nta noma boshlanadi. Har bir noma ortidan g‘azal va fard kelib, oshiq yoki ma’shuqaning xatni o‘qishi, undan ta’sirlanishi va javob tayyorlashi ham alohida lavhalar orqali ko‘rsatilgan, asar «Dar xatmi kitob» bilan yakunlanadi.

Bu tuzilishning o‘ziyoq Amiriy an’anani shunchaki ko‘chirib olmaganini ko‘rsatadi. Avhadiddin Marog‘iyda mavjud bo‘lgan «xabar-javob-his-hikoya» harakati Amiriyda turkiy dostonchilikka xos kengroq voqeaband bayon bilan qo‘shiladi. Qahramon faqat xat yozmaydi, balki u xatni kutadi, javobdan ta’sirlanadi, ayrim o‘rinlarda bevosita uchrashuvga yaqinlashadi. Natijada maktub voqeaning o‘rnini bosmaydi, balki voqeani tug‘diradigan vositaga aylanadi.

Yusuf Amiriy haqidagi eng qadimgi muhim ma’lumotlardan biri Alisher Navoiyning «Majolis un-nafois»ida uchraydi. Navoiy Amiriyning turkiy she’rini yaxshi deb baholab, «Dahnoma»dan quyidagi baytni keltiradi:

«Ne yemakdin, ne uyqudin solib so‘z,
Yemakdin to‘yib, uyqudin yumib ko‘z»[1].

Bu baytning tazkiraga kirishi asarning o‘z davridan keyingi adabiy xotirada ham tanilganini ko‘rsatadi.

Ikki asarni qiyoslashdan avval ularni bir janrga birlashtiradigan belgilarni ko‘rish zarur, eng avvalo, har ikkala asarda ham ishqiy munosabat o‘nta xabar yoki noma atrofida quriladi. Bu xabarlar tasodifiy tartibda emas, bir-biriga javob bo‘lib keladi. Dastlabki bosqichlarda ma’shuqa ehtiyotkor yoki rad etuvchi holatda bo‘ladi, oshiq esa o‘z tuyg‘usini isbotlashga urinadi va keyinchalik munosabat o‘zgarib, asar yaqinlashuv tomon boradi.

Ikkinchi o‘xshashlik – masnaviy va lirik she’rlarning bir asar ichida qo‘shilishidir. Avhadiddin Marog‘iyda ham, Amiriyda ham voqeani bayon qiladigan qismdan keyin hissiy ohangni kuchaytiradigan lirik parcha keladi. Bu usul dahnoma janrining tabiiy belgilaridan biri hisoblanib, tadqiqotlarda dahnoma uchun ishqiy xabar almashuvi bilan bir qatorda g‘azalning muntazam qo‘shilishi ham muhim belgi sifatida ko‘rsatiladi.

Uchinchi o‘xshashlik – vositachilik bo‘lib, oshiq bilan ma’shuqa doimo bir makonda turmaydi. Shamol, elchi, xat yoki boshqa xabarchi ularning orasidagi masofani yengadi, shu vosita sababli noma shunchaki yozilgan matn emas, syujetda harakat qiladigan unsurga aylanadi. Xabar boradi, o‘qiladi, javob tug‘iladi va javob esa yangi holatga sabab bo‘ladi.

To‘rtinchi o‘xshashlik – ma’shuqaning faol ovozga ega bo‘lishida ko‘rinadi. Avhadiddin Marog‘iyda ham u faqat oshiq ta’riflaydigan go‘zal emas, balki u javob beradi va munosabatini o‘zgartirib boradi. Amiriyda bu xususiyat yanada kengayib, ikki asar orasidagi bog‘liqlikni faqat «o‘nta xat bor» degan son bilan bog‘liq xulosaga kelishga yo‘l qo‘ymaydi. Asosiy yaqinlik – ikki qahramon o‘rtasidagi munosabatning xabarlar orqali bosqichma-bosqich ochilishida o‘z aksini topadi.

Yusuf Amiriy Avhadiddin Marog‘iy qolipini qabul qilgan bo‘lsa-da, uni turkiy adabiyot tajribasi va o‘z davrining adabiy talabi asosida kengaytirgan. Bu o‘zgarishlarni bir necha yo‘nalishda ko‘rish mumkin.

Belgi	Avhadiy Marog‘iy «Dahnoma»si	Yusuf Amiriy «Dahnoma»si
Umumiy qurilish	Qisqa muqaddima, o‘nta xabar, g‘azal va hikoyatlar, yakun.	Keng muqaddima, o‘nta noma, g‘azal va fardlar, javob lavhalari, xotima.
Xabar almashuvi	Oshiq va ma’shuqa o‘rtasidagi o‘nta yozma yoki og‘zaki xabar munosabatni bosqichma-bosqich o‘zgartiradi.	Maktubni o‘qish, ta’sirlanish va javob yozish holatlari alohida sahnaga aylantiriladi.

[1] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: 20 томлик. 13-том: Мажолис ун-нафоис / Матнни изоҳ ва таржималар билан нашрга тайёрловчи С. Ғаниева. – Тошкент: Фан, 1997. – Б. 19.

Syujet	Asosiy harakat qahramonlarning ichki munosabatidagi o‘zgarishga tayangan.	Ichki o‘zgarish bilan birga uchrashuv va bayramga olib boruvchi voqeabandlik kuchliroq.
Lirik qo‘shimcha	G‘azal va qisqa hikoya noma bilan birga keladi.	Har bir noma ortidan g‘azal va fardning muntazam berilishi aniq tizim hosil qiladi.
Muqaddima	Muallif, homiy va ishq voqeasiga kirish qisqaroq.	Munojot, na’t, Boysung‘ur madhi, Horun ar-Rashid hikoyati va yozilish sababi keng o‘rin oladi.
Davr muhiti	Ilxoniylar davri fors adabiy muhiti.	Temuriylar saroyi, turkiy yozma adabiyot va Chig‘atoy tilidagi badiiy tajriba.

Birinchi o‘zgarish muqaddimada aks etgan, Avhadiddin Marog‘iy asarida muqaddima asosiy ishq voqeasiga tez olib kiradi. Amiriy esa o‘z asarini Boysung‘ur Mirzo bilan bog‘laydi. Horun ar-Rashid haqidagi hikoyat ham muqaddimaga bekorga kiritilmagan: adabiyotshunoslar bu hikoyat orqali shoir homiyning saxiyligi va asarni qabul qilishini ramziy tarzda ifodalaganini ko‘rsatadilar. Demak, Amiriy o‘n noma qolipini faqat ishqiy syujet ichida emas, saroy va homiylik madaniyati doirasida ham joylashtiradi.

Ikkinchi o‘zgarish xabar almashuvining sahnalashtirilishida ko‘rinadi. Avhadiddin Marog‘iyda ham ikki tomonlama xabar bor, lekin Amiriyda «noma keldi – o‘qildi – qahramonning holati o‘zgardi – javob yozildi» zanjiri kengroq bayon qilinadi. Bu holat qahramonning ichki kechinmasini tashqi harakatga aylantiradi. O‘quvchi faqat maktub mazmunini emas, uning qahramonga qanday ta’sir qilganini ham ko‘radi.

Uchinchi o‘zgarish – turkiy noma an’anasi bilan qo‘shilishi, Amiriy Avhadiddin Marog‘iydan bevosita yoki bilvosita ta’sirlangan bo‘lsa ham, uning oldida Xorazmiy, Xo‘jandiy va Sayid Ahmad tajribasi ham bor edi. Shuning uchun Amiriy «Dahnoma»sini forscha namunaga oddiy tarjima yoki taqlid sifatida ko‘rish noto‘g‘ri. Asar bir necha adabiy yo‘l kesishgan joyda paydo bo‘lgan: fors dahnoma an’anasi, turkiy noma tajribasi va Temuriylar davri dostonchiligi.

To‘rtinchi o‘zgarish – g‘azal va fardlarning tartibli qo‘llanishi, har bir nomadan keyin g‘azal va fard kelishi asarda takrorlanuvchi aniq ritm hosil qiladi. Noma voqeani va fikrni beradi, g‘azal hisni chuqurlashtiradi, fard esa ko‘pincha qisqa yakun yoki keyingi bo‘g‘inga o‘tish vazifasini bajaradi. Natijada har bir noma kichik tugallangan bo‘limga o‘xshaydi, lekin shu bilan birga katta syujetning tarkibida qoladi.

Beshinchi o‘zgarish – yakuniy harakatning kengayishi, Yusuf Amiriy «Dahnoma»sida ikki tomonlama yozishma oxir-oqibat rasmiy uchrashuv, tantana va shodiyona bilan yakun, Avhadiddin Marog‘iyda ham munosabat visol tomon boradi, lekin Amiriyda bu holat dostoniy sahna ko‘rinishida namayon bo‘ladi.

Avhadiddin Marog‘iy bilan Amiriy o‘rtasidagi vaqt farqi ham bu o‘zgarishga ta’sir qilgan. Avhadiy XIV asr boshidagi fors adabiy muhitida yozgan bo‘lsa, Amiriy esa XV asrning birinchi yarmida turkiy yozma adabiyotning mavqei tez o‘sayotgan davrda ijod qilgan. Uning «Dahnoma»si Chig‘atoy tilining yuksak badiiy imkoniyatlarini ko‘rsatgan asarlardan biri sifatida baholanadi. Shuning uchun Amiriydagi o‘zgarish faqat shaxsiy mahorat natijasi emas, balki u yangi til muhiti va yangi o‘quvchi doirasining ham talabiga javob bo‘la oladi.

Amiriy asarining oxiridagi:

«Nizomiydek ishin bedardu ranj et,
Aning ‘Dahnoma’sin ‘panj ganj’ et[1].

Mazmunidagi baytlar shoirning o‘z asarini katta adabiy an’ana ichida ko‘rganini ham ko‘rsatadi. Bu yerda shoir oldingi ustozlarni unutmaydi. Aksincha, ularga suyanib o‘z asarining qadrini oshirishni istaydi. Demak, mumtoz adabiyotdagi yangilik ko‘pincha «oldingi asarni inkor qilish» shaklida emas, ustozning yo‘lini davom ettirib, unga yangi shakl va mazmun qo‘shish orqali namoyon bo‘ladi.

Avhadiddin Marog‘iy va Yusuf Amiriy «Dahnoma»larini qiyoslash o‘n noma janrining bir asrdan ortiq vaqt davomida qanday yashaganini ko‘rsatadi. Avhadiddin Marog‘iyning «Mantiq ul-ushshoq»i janrning asosiy belgilarini yaxlit holda namoyon etadi: oshiq va ma’shuqa o‘rtasidagi o‘nta xabar, ularning asta-sekin o‘zgarib boradigan munosabati, g‘azal va hikoyatlar, visol tomon yo‘nalgan ichki syujet esa, keyingi ijodkorlar uchun tayyor badiiy imkoniyat yaratgan[2].

Yusuf Amiriy esa shu imkoniyatdan foydalanib, o‘n noma shaklini turkiy adabiy muhitga mos holda qayta ishlagan. U ikki tomonlama yozishuvni kengroq vo-

[1] Юсуф Амирий. Даҳнома // Муборак мактублар. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – Б. 62–121.

[2] Rahmonova Sh. Noma janriga mansub dostonlarning vazn xususiyatlari // O‘zbekistonda xorijiy tillar. – 2022. – № 4(45). – B. 158-177.

qeaband lavhalar bilan bog‘lagan, xatning o‘qilishi va javob tug‘ilishini syujetning bir qismiga aylantirgan, har bir nomani g‘azal va fard bilan tartibli ravishda bog‘lagan, muqaddimaga Boysung‘ur Mirzo madhi va Horun ar-Rashid hikoyatini kiritgan. Shu yo‘l bilan dahnoma faqat ishqiy maktublar ketma-ketligi bo‘lib qolmay, aniq muqaddima, rivojlangan asosiy qism va xotimaga ega liro-epik asar sifatida kengaygan.

Shu sababli Yusuf Amiriy «Dahnoma»sidagi poetik transformatsiyani an’ananing buzilishi deb emas, uning ijodiy davom etishi deb baholash mumkin. Avhadiddin Marog‘iy yaratgan badiiy qolip Amiriyda boshqa til, boshqa davr va boshqa adabiy muhitda yangi ko‘rinish oladi. Ikki asar orasidagi eng muhim aloqa ham shunda: biri ikkinchisining oddiy nusxasi emas, balki bir janrning ikki tarixiy bosqichini ko‘rsatadi.

Rezyume. Maqolada Avhadiy Marog‘iyning «Dahnoma» («Mantiq ul-ushshoq») asari bilan Yusuf Amiriyning «Dahnoma»si qiyoslanadi. Asosiy e’tibor o‘n noma shaklining ikki asardagi qurilishiga, oshiq va ma’shuqa o‘rtasidagi xabar almashuviga, nomalar orasidagi g‘azal va boshqa she’riy parchalar vazifasiga, syujetning harakatiga hamda muqaddima va xotimaning o‘rniga qaratiladi.

Resume. The article compares Avhadi Maraghi’s «Dahnoma» («Mantiq ul-ushshoq») with Yusuf Amiri’s «Dahnoma». The primary focus is on the structural arrangement of the ten letters in both works, the exchange of messages between the lover and the beloved, the function of the *ghazals* and other poetic excerpts interspersed between the letters, the progression of the plot, and the roles of the prologue and epilogue.

Резюме. В статье проводится сравнение «Дахнамы» Авади Мароги («Мантик уль-ушшак») с «Дахнама» Юсуфа Амири. Основное внимание уделяется построению десятибуквенной формы в обоих произведениях, обмену посланиями между влюбленным и возлюбленной, роли газели и других поэтических фрагментов между письмами, развитию сюжета, а также месту вступления и заключения.